

<https://doi.org/10.59546/18290744-2024.4-6-62>

ՀՌԻՓՍԻՄԵ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

*ի.գ.թ., դոցենտ, ոստիկանության փոխգնդապետ,
ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ակադեմիայի
քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի պետ*

HRIPSIME KHACHATRYAN

*PhD, Associate Professor, Police Lieutenant Colonel,
Head of the Department of Criminal Law and Criminology of the Educational
Complex of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Armenia*

РИПСИМЕ ХАЧАТРЯН

*к.ю.н., доцент, подполковник полиции,
начальник кафедры уголовного права и криминологии
Образовательного комплекса МВД РА*

**ԴԱՏԻԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԿԻՆ ԵՎ ՆՈՐ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՕՐԵՆՍԳՐՔԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ
(ՀԱՄԵՄԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)**

**COMPULSORY EDUCATIONAL MEASURES IN THE CONTEXT OF
THE FORMER AND NEW CRIMINAL CODES OF THE REPUBLIC OF
ARMENIA (COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS)**

**ПРИНУДИТЕЛЬНЫЕ МЕРЫ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ХАРАКТЕРА В
КОНТЕКСТЕ УТРАТИВШЕГО СИЛУ УК И НОВОГО УК РЕСПУБЛИКИ
АРМЕНИЯ (СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ)**

Ներածություն

Հանցավորության կանխարգելման առաջատար ուղղություններից է անչափահասների հանցավորության կանխարգելումը: Ինչպես նշում է Ա.Դուշկինը, այն բարդ գործընթաց է՝ իրենից ներկայացնում պետական և սոցիալական բարդ համալիր առաջադրանք, որը հնարավոր է լուծել միայն օրենսդիր և գործադիր իշխանության, իրավապահ մարմինների, այլ պետական մարմինների և հասարակության համատեղ ջանքերով¹: Այդ բարդ առաջադրանքում

¹ Տե՛ս *Душкин А. С.*, Психолого-педагогические средства и меры предупреждения преступности несовершеннолет-

իր ուրույն տեղն ունի անչափահասների քրեական պատասխանատվության հետ կապված հիմնահարցը:

Նկատենք՝ անչափահասների նկատմամբ ազատազրկման ձևով պատժի կիրառումը քրեակատարողական քաղաքականության մարտավարական ուղղություն է: Ինչպես ցույց է տալիս մեր կողմից իրականացված հետազոտության արդյունքները², հանցանք կատարած անչափահասների քրեական պատասխանատվությունն իրացվել է, մեծամասամբ, ազատազրկման ձևով պատիժ նշանակելով, սակայն պատիժը կրելուց հետո կարճ ժամանակ անց կամ փորձաշրջանի ընթացքում անչափահասը կատարում է նոր հանցանք: Ինչն արդյունավետության իմաստով մտահոգիչ է և նոր լուծում է պահանջում:

Անչափահասների քրեական պատասխանատվության ինստիտուտը մշտապես գտնվում է օրենսդրի ուշադրության կենտրոնում: Դա վկայում է այն մասին, որ օրենսդիրը փորձում է հնարավորինս կատարելագործել այն և դրանով իսկ ձևավորել առավել արդյունավետ պրակտիկա:

Հիմնական հետազոտություն

Մասնագիտական գրականության մեջ քրեական պատասխանատվությունից ազատելը բնորոշվում է, որպես պետական իրավասու մարմնի որոշում՝ կոնկրետ հանցագործության հատկանիշներ պարունակող արարք կատարած անձի նկատմամբ պատիժ կամ քրեափրավական ներգործության այլ միջոց չկիրառելու մասին³:

Անչափահասների առնչությամբ օրենսդրությունը նախատեսում է ոչ միայն պատժի նշանակման, այլ նաև քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատման առանձնահատկություններ, ինչն ակնհայտ է քրեական քաղաքականության բարեփոխումների արդյունքում ընդունված նոր ՀՀ քրեական օրենսգրքում:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec (2008)11 հանձնարարականում սահմանված՝ «Պատիժների կամ այլ միջոցների ենթարկված անչափահաս իրավախախտների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների» կետ 2-ի վերլուծությունից հետևում է, որ անչափահասների նկատմամբ պատիժներ կամ նրանց հանցավոր վարքագծին արձագանքելու այլ եղանակներ նշանակելիս առաջնահերթություն պետք է տրվի դաստիարակչական բնույթի, կանխարգելիչ և վերականգնողական միջոցներին: Այսինքն, եթե հնարավոր է պատժի նպատակներին հասնել անչափահասի նկատմամբ ոչ թե պատիժ, այլ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառելով, ապա պետք է ընտրվի քրեափրավական արձագանքման այդ տարբերակը⁴:

Կարևոր ենք համարում նաև արձանագրել, որ վերոնշյալ հանգամանքն արձանագրվել է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) մի շարք դատական ակտերում⁵:

նիս// Проблемы выбора средств предупреждения преступности несовершеннолетних в условиях реформирования уголовно-исполнительной системы России: Сборник материалов международной научно-практической конференции (Вологда, 27 апреля 2012 г.) / Отв. ред. В.Ф. Лапшин. – Вологда: ВИПЭ ФСИН России, 2012, էջ 92:

² Տե՛ս օրինակ՝ *Խաչատրյան Հ. Մ.*, «Անչափահասների խմբային հանցավորության կանխարգելման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում», թե՛կ. Ատենախոսություն, էջեր 114-152:

³ Տե՛ս *Лобова Е.Н.*, Преступность несовершеннолетних в вопросы освобождения их от уголовной ответственности// Российский следователь, 2009, N10, էջ 19:

⁴ Տե՛ս “European Rules on Juvenile Offenders Subject to Penalties or Other Measures”, Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. CM/Rec (2008)11, [https://sites.unicef.org/tdad/councilofeuropejjrec08\(1\).pdf](https://sites.unicef.org/tdad/councilofeuropejjrec08(1).pdf).

⁵ Տե՛ս T. And V. v. The United Kingdom case of ECHR, Charlotte Walsh. Youth Justice and Neuroscience: A Dual-Use Dilemma// British Journal of Criminology (2011) 51, էջ 21–39:

Վ. Ա. Վոլկովի կարծիքով՝ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցները կարելի է դիտարկել որպես անչափահասների հանցավորության դեմ պայքարի փոխզիջումային կամ այլընտրանքային միջոցներ, որոնք հնարավորություն են տալիս հասնելու քրեական պատասխանատվության նպատակներին ոչ ավանդական եղանակով⁶:

Խոսքը վերաբերում է հանցանք կատարած անչափահասների նկատմամբ կիրառվող դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներին (այսուհետ՝ նաև ԴԲՀՄ): Հարկ է նկատել, որ ի տարբերություն 2003 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի, 2021 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքով փոփոխության է ենթարկվել ԴԲՀՄ-ների տեսակներն ու բովանդակությունը: Մասնավորապես, նախկին օրենսդրության համաձայն՝ առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անչափահասը դատարանի կողմից կարող էր ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե դատարանը գտներ, որ նրա ուղղվելը հնարավոր էր ԴԲՀՄ-ների կիրառմամբ, ընդ որում՝ անչափահասի նկատմամբ դատարանը կարող էր նշանակել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի հետևյալ միջոցները՝ նախազգուշացում, ծնողների կամ նրանց փոխարինող անձանց կամ տեղական ինքնակառավարման կամ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի հսկողությանը հանձնելն առավելագույնը վեց ամիս ժամկետով, պատճառված վնասը հարթելու պարտականություն դնելը՝ դատարանի սահմանած ժամկետում, ժամանցի ազատության սահմանափակումը և վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջների սահմանումն առավելագույնը վեց ամիս ժամկետով: Ինչպես նաև դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի միջնորդությամբ դատարանն անչափահասի նկատմամբ կարող էր նշանակել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի այլ միջոցներ: Բացի դրանից՝ անչափահասի նկատմամբ կարող էր միաժամանակ նշանակվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի մի քանի միջոց:

Նոր օրենսդրության համաձայն՝ եթե անչափահասն առաջին անգամ է մեղադրվում ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարելու մեջ, ապա ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե դատարանը հիմնավորում է, որ պատժի նպատակների իրականացումը հնարավոր է ԴԲՀՄ կիրառելով:

Գործող իրավակարգավորումներով դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառմամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը հնարավոր է քննարկել միայն ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների պարագայում, սակայն կարծում ենք, հաշվի առնելով անչափահասների «քրեականացման» բարձր վտանգը, կարելի օրենսդրական նման արգելքը վերացնել, և անկախ հանցանքի ծանրությունից Դատարանին վերապահել՝ որոշելու քրեական պատասխանատվությունից ազատելու կամ չազատելու նպատակահարմարության հարցը:

Դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցները հիմնված են ոչ թե պատժի, այլ ինչպես բխում է իրենց անվանումից, դաստիարակչական վրա: Այդ միջոցներն իրականացվում են անչափահասի կողմից իր գործողությունների բացասական հետևանքները գիտակցելու և հետագայում նմանատիպ արարքները կանխարգելելու համար⁷:

Այնքանով, որքանով անչափահասներն իրենց տարիքով և հուզական զարգացման աս-

⁶ Տե՛ս *Волков К.А.*, Специальный вид освобождения от уголовной ответственности несовершеннолетних: вопросы теории и судебной практики // *Российский следователь*. 2015-9, с. 15-17:

⁷ Տե՛ս *Пригожина В.С.*, Особенности освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности // *Российский следователь*. 2016-8, էջ 18:

տիճանով համարվում են հատուկ սուբյեկտ, հետևաբար քրեաիրավական նորմերը, որոնք կարգավորում են քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորությունները, աչքի են ընկնում իրենց լոյալությամբ, այլ կերպ այն ենթադրում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու առավել լայն հնարավորություն⁸:

Նմանօրինակ ինստիտուտի գոյությամբ պետությունն ապահովում է անչափահասի իրավունքները, գործնական տեսանկյունից հնարավորություն է տալիս անկանոն հոգեկան աշխարհ ունեցող անչափահասին գիտակցելու, թե ինչ իրավական հետևանքներ կարող են առաջանալ իր արարքի հետևանքով, իսկ մարդասիրության տեսանկյունից՝ անչափահասին տրվում է հնարավորություն ապագայում դատապարտվածի պիտակին չարժանանալու համար:

Անչափահասներն աչքի են ընկնում պակաս շրջահայացությամբ, ինչը պատճառ է դառնում հանցագործության՝ չմտածելով հետևանքների մասին: Անչափահասների հոգեբանական դիմագիծը գտնվում է հոգեբանների ուշադրության կենտրոնում: Առավել հաճախ այս կատեգորիայի անձանց շրջանում գերիշխող տեղ է զբաղեցնում այնպիսի բացասական գծեր, ինչպիսիք են անպատասխանատվությունը, ագրեսիվությունը, նեգատիվիզմը, ծուլությունը, որոնք, ընդհանուր առմամբ, բացասաբար են անդրադառնում անչափահասների վարքի վրա⁹:

Հետևաբար կարելի է արձանագրել, որ անչափահասներին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու առանձնահատուկ ինստիտուտի ներդրմամբ պետությունը նպատակ է ունի ապահովել անչափահասի բազմակողմանի զարգացումը:

Ըստ գործող կարգավորումների՝ անչափահասի նկատմամբ դատարանը կարող է նշանակել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի հետևյալ միջոցները.

1) տեղական ինքնակառավարման կամ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի հսկողությանը հանձնելը՝ առավելագույնը 1 տարի ժամկետով,

2) պատճառած վնասը հարթելու պարտականություն դնելը՝ առավելագույնը 6 ամիս ժամկետում,

3) ժամանցի ազատությունը սահմանափակելը և վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջներ սահմանելը՝ առավելագույնը 1 տարի ժամկետով,

4) ուսման անցնելը, ուսումը շարունակելը, տեղական ինքնակառավարման մարմնի միջնորդությամբ աշխատանքի անցնելը,

5) հատուկ կրթական, մարզական, մշակութային կամ հանրային ծրագրին կամ միջոցառմանը կամ վերականգնողական հաստատությունում վերականգնողական ծրագրին մասնակցելը:

Ինչպես տեսնում ենք, ԴԲՀՄ-ները փոփոխվել են և քանակական, և բովանդակային առումով: Նախկինում որպես ԴԲՀՄ կարող էր կիրառվել նախազգուշացում, ինչը նոր օրենսդրությամբ նախատեսված չէ: Իսկ ծնողների կամ նրանց փոխարինող անձանց կամ տեղական ինքնակառավարման կամ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի հսկողությանը հանձնելն առավելագույնը վեց ամիս ժամկետով ԴԲՀՄ-ը վերափոխվել է որպես տեղական ինքնակառավարման կամ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի հսկողությանը

⁸ Տես նույն տեղում, էջ 19:

⁹ Տես *Яхонтова О.С., Яхонтов Р.Н.*, Отдельные аспекты личности несовершеннолетнего преступника// Уголовное законодательство: вчера, сегодня, завтра. 2021, էջ 280:

հանձնելը՝ առավելագույնը 1 տարի ժամկետով: Այսինքն՝ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի այս միջոցի դեպքում փոփոխվել է ոչ միայն այն կիրառելու ժամկետը, այլ նաև այն սուբյեկտների ցանկը, ովքեր պատասխանատու են այս միջոցի կիրառման համար: Կարծում ենք, այս փոփոխությունն անհրաժեշտ էր, քանի որ նախկինում դատարանը, կիրառելով ԴԲՀՄ, անչափահասի վարքագծի նկատմամբ հսկողությունը դնում էր ծնողների և համապատասխան վարչական շրջանի խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների վրա: Մեր նախկին հետազոտության¹⁰ շրջանակում արդեն անդրադարձել ենք այս հարցին՝ նշելով, որ այն անարդյունավետ է, քանի որ ծնողներն առանց այդ պարտավորության էլ անչափահասի վարքագծի նկատմամբ հսկողություն իրականացնում են, եթե դա արդյունավետ լիներ, ապա անչափահասը չէր հայտնվի այդ կարգավիճակում: Բացի դրանից՝ ՀՀ Սահմանադրության 36-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է, որ ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների դաստիարակության, կրթության, առողջության, լիարժեք և ներդաշնակ զարգացման մասին:

Այս միջոցը տեղական ինքնակառավարման կամ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի հսկողությանը հանձնելու՝ նշված մարմինների պահանջները կատարելու պարտականություն դնելն է: Տեղական ինքնակառավարման կամ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմինն անչափահասի անձի կարիքների անհատական գնահատման հիման վրա պետք է կազմի վերասոցիալականացման ծրագիր, որը և կիրականացվի նշանակված ժամկետում:

Դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի հաջորդ միջոցը՝ պատճառած վնասը հարթելու պարտականություն դնելն է՝ առավելագույնը 6 ամիս ժամկետում: Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության՝ որտեղ պատճառած վնասը հարթելու ժամկետն օրենսդրորեն սահմանված չէր և թողնված էր դատարանին՝ նոր օրենսդրությամբ հստակեցվել է պատճառած վնասը հարթելու առավելագույն ժամկետը, որն օրենսդիրը սահմանել է առավելագույնը 6 ամիս ժամկետում:

Դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի այս միջոցը կիրառվում է՝ հաշվի առնելով անչափահասի և նրա ընտանիքի գույքային դրությունը, ինչպես նաև նրա համապատասխան հմտությունները կամ աշխատանքային ունակությունները, որպեսզի անչափահասն ինքնուրույն կարողանա հարթի պատճառված վնասը:

Դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի հաջորդ միջոցն է՝ ժամանցի ազատությունը սահմանափակելը և վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջներ սահմանելը՝ առավելագույնը 1 տարի ժամկետով: Այստեղ ևս, նախկին օրենսդրության համեմատ փոփոխության է ենթարկվել այս միջոցի կիրառման առավելագույն ժամկետը, որը, նախկին 6 ամսվա փոխարեն, սահմանվել է առավելագույնը 1 տարի ժամկետ: Այս միջոցը կարող է նախատեսել որոշակի վայրեր այցելելու, ժամանցի որոշակի ձևերի, այդ թվում՝ որոշակի անձանց հետ շփվելու կամ օրվա որոշակի ժամերին տնից դուրս գտնվելու առանց տեղական ինքնակառավարման դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի համաձայնության այլ վայրեր ուղևորվելու իրավունքի սահմանափակում:

Դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի հաջորդ միջոցն է՝ ուսման անցնելը, ուսուցման շարունակելը, տեղական ինքնակառավարման մարմնի միջնորդությամբ աշխատանքի անցնելը: Այս միջոցը նախկինում, որպես ինքնուրույն միջոց, նախատեսված չի եղել, սակայն

¹⁰ Տե՛ս *Խաչատրյան Հ.*, Անչափահասների խմբային հանցավորություն, Մենագրություն, 2020 թ., էջ 216:

այն կիրառվել է ժամանցի ազատության սահմանափակման և անչափահասի վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջների սահմանման համատեքստում: Սակայն նոր օրենսդրությամբ այն նախատեսվել է որպես դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի առանձին միջոց:

Նշված միջոցի բովանդակությունն այն է, որ անչափահասին կարող են աջակցել ուսումնական հաստատություն վերադառնալու կամ ուսում անցնելու հարցում, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ պարտավորեցնեն դա իրականացնելուն, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմնի միջնորդությամբ աշխատանքի տեղավորվելու պահանջ ներկայացնեն, իհարկե օրենսդիրը նշում է 21 տարին չլրացած անձին, սակայն կարծում ենք, որ այն վերաբերելի է նաև անչափահասին:

Դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի հաջորդ միջոցն է՝ հատուկ կրթական, մարզական, մշակութային կամ հանրային ծրագրին կամ միջոցառմանը կամ վերականգնողական հաստատությունում վերականգնողական ծրագրին մասնակցելը: Տեղական ինքնակառավարման կամ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմիններն առանձին կամ համագործակցելով միմյանց և այլ մարմինների հետ կազմում են հատուկ կրթական, մարզական, մշակութային կամ հանրային ծրագրի կամ միջոցառում, կամ վերականգնողական ծրագրի կազմում է վերականգնողական հաստատությունը, և նման ծրագրի կամ միջոցառման մասնակցությունը պարտադիր է անչափահասի նկատմամբ:

Ակնհայտ է, որ ի տարբերություն քրեական նախկին օրենսգրքի՝ քրեական նոր օրենսգրքն առավել իրատեսական է մոտեցել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների սահմանմանը, դրանց մեջ կարևորելով հատկապես կրթության բաղադրիչը¹¹:

Ուշագրավ է այն փաստը, որ ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, որտեղ ԴԲՀՄ-ներն ամրագրող 91-րդ հոդվածից բխում է, որ անչափահասի նկատմամբ կարող է միաժամանակ նշանակվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի մի քանի միջոց, իսկ նոր օրենսդրության համապատասխան նորմի 3-րդ մասն ամրագրում է, որ 21 տարին չլրացած անձի նկատմամբ կարող է միաժամանակ նշանակվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի մի քանի միջոց: Այսինքն, ստացվում է, որ այդ նորմի տառացի մեկնաբանմամբ անչափահասի նկատմամբ կարող է կիրառվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի մեկ միջոց:

Սակայն, կարծում ենք, որ այս դրույթը պետք է տարածվի նաև անչափահասների նկատմամբ, քանի որ ԴԲՀՄ-ների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ միայն մեկ միջոցի ընտրությունը հաճախ ոչ միշտ կարող է հանգեցնել դրական արդյունքի: Մասնավորապես, եթե, օրինակ՝ անհրաժեշտ է կիրառել պատճառած վնասը հարթելու պարտականություն դնելը, ապա, հարց է առաջանում արդյո՞ք, օրինակ, առանց տեղական ինքնակառավարման կամ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի հսկողությանը հանձնելու կարող ենք ունենալ դրական արդյունք: Կարծում ենք, որ միայն մեկ միջոցի ընտրությունը բավարար չէ, և կոնկրետ դեպքով դատարանը կարող է միաժամանակ անչափահասի նկատմամբ դաստիարակչական բնույթի մեկից ավելի հարկադրանքի միջոց նշանակի:

Դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցի կիրառումը հնարավոր է իրակա-

¹¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, 2022թ., էջ 204:

նացնել միայն մեկ անգամ: Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգիրքն ուղղակիորեն ամրագրում է, որ ԴԲՀ-ի կիրառմամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատված անձը չի կարող նոր հանցագործության համար ազատվել քրեական պատասխանատվությունից՝ ԴԲՀ կիրառելով:

Իրավակիրառ պրակտիկայում կարող են լինել այնպիսի դեպքեր, երբ անչափահասի կամ 21 տարին չլրացած անձի կողմից արարքը կատարվի մինչև 2021 թվականն ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելը, մինչդեռ վերջինս նկատմամբ վարույթն իրականացվի գործող կարգավորումներով: Նմանօրինակ պարագաներում իրավակիրառ կարող է բախվել քրեաիրավական նորմի ընտրության հարցի հետ, եթե պարզի, որ, օրինակ, գործող կարգավորումներն առավել բարենպաստ են հանցանք կատարած անձի համար, քան արարքի պահին գործողը: Սակայն, առաջ ընկնելով, պետք է փաստել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ մինչև եզրափակիչ դատավարական ակտ կայացնելը հետադարձ ուժ ունի արարքի հանցավորությունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենսդրությունը: Իսկ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, եթե դա **հատկապես նախատեսված է օրենքով**:

Վերոգրյալից պարզ է դառնում, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածով նախատեսված դրույթը ակնհայտորեն չի համարվում ո՛չ արարքի հանցավորությունը վերացնող և ո՛չ պատիժը մեղմացնող օրենք, այլ համարվում է անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենք, իսկ նման օրենքը հետադարձ ուժ ունի, եթե դա հատկապես նախատեսված է օրենքով:

Մինչդեռ ՀՀ քրեական օրենսգիրքն օրինական ուժի մեջ դնելու մասին 2022 թ. հունիսի 9-ին ընդունված օրենքի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ հատուկ նշում առկա չէ 2021 թ. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածին հետադարձ ուժ տալու վերաբերյալ¹²:

Իրավակիրառ պրակտիկայում կարող են լինել նաև այնպիսի իրավիճակներ, երբ անչափահաս տարիքում հանցանք կատարելու համար գործի քննության վերջնական փուլում անձը դառնա 22 տարեկան: Ընդ որում՝ Դատարանը հանգի այն եզրահանգման, որ անձը կարող էր ազատվել քրեական պատասխանատվությունից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ սահմանված դրույթի կիրառմամբ, եթե վերջնական ակտը կայացվեր ավելի վաղ:

Կարծում ենք՝ նմանաբնույթ դեպքերում, երբ անչափահաս տարիքում հանցանքի կատարման առնչությամբ նախաքննությունն ու դատաքննությունն անցել են հատուկ վարույթներով, դատարանների կողմից այս ինստիտուտի հնարավոր կիրառմանը չանդադառնալն այն պատճառաբանությամբ, որ վերջնական ակտ կայացնելիս մեղադրյալի 21 տարին լրացել է, չի բխում անձի իրավունքից, քանզի եթե, օրինակ՝ դատաքննությունն անցներ ողջամիտ ժամկետում, հետևաբար անչափահաս տարիքում հանցանք կատարած անձը, որի 21 տարին լրացած չէր լինի դատաքննության ավարտին, *iter alia*, կունենար ռեալ հնարավորություն քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու նաև խնդրո առարկա հատուկ նորմի ուժով:

Գտնում ենք, որ նմանօրինակ իրավիճակում իրավունքի գերակայության պահպանման սկզբունքից ելնելով դատարանները կարող են քննարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածով նախատեսված ինստիտուտի կիրառման հնարավորությունը, ու եթե իրավակիրառ հանգի այն եզրահանգման, որ մեղադրյալն այդ նորմի ուժով ենթակա է ազատման քրեական պատասխանատվության, կարող է որոշում կայացնել անձին քրեական պատաս-

¹² Ի տարբերություն դրա՝ ՀՀ քրեական օրենսգիրքն օրինական ուժի մեջ դնելու մասին 2022թ. հունիսի 09-ին ընդունված օրենքում հատուկ նշում կա առ այն, որ դատավաճությունը կարգավորող նորմին, որպես այլ կերպ բարելավող նորմի, պետք է տալ հետադարձ ուժ:

խանատվությունից ազատելու՝ առանց ԴԲՀՄ-ներ նշանակելու, քանզի այդ միջոցներն օրենքի տառացի մեկնաբանությամբ, ինչպես նաև դրանց բովանդակության հաշվառմամբ, կարող են կիրառվել միայն անչափահասի կամ 21 տարին չլրացած անձի նկատմամբ:

Եզրակացություն

Այսպիսով, ամփոփելով վերլուծությունը, ցանկանում ենք ընդգծել, որ անչափահասների քրեական պատասխանատվությունից ազատելու այս կարևորագույն ինստիտուտի օրենսդրական կատարելագործման քաղաքականությունն ակներև է, ինչն ապագայում կապացուցվի նաև պրակտիկայում:

Այսպիսով, անչափահասներին կամ 21 տարին չլրացած անձանց դաստիարակչական միջոցներ կիրառելով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի լավարկման նպատակով առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասից հանել «ոչ մեծ կամ միջին ծանրության դրույթը», իսկ հոդվածի 3-րդ մասում կատարել լրացում, այն է՝ «անչափահասի և 21 տարին չլրացած անձի նկատմամբ կարող է միաժամանակ նշանակվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի մի քանի միջոց»:

Ամփոփագիր: Հեղինակն աշխատությունը նվիրել է անչափահասների հանցավորության կանխարգելման և անչափահասների վերասոցիալականացման համար կարևոր նշանակություն ունեցող հարցի՝ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների համեմատադրական վերլուծությանը՝ նախկին և գործող քրեական օրենսգրքերի համատեքստում:

Կատարված ուսումնասիրության արդյունքում անդրադարձ է կատարվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների քանակական և որակական փոփոխություններին, քննարկվել է այդ փոփոխությունների դրական և բացասական նշանակությունները: Մասնավորապես, գործող օրենսդրությամբ նախատեսված է դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի հինգ միջոց՝ նախկին չորսի փոխարեն, բացի դրանից՝ նախազգուշացումը, որպես հարկադրանքի միջոց, առհասարակ դուրս է եկել, իսկ մնացած երեքն էլ բովանդակային առումով կամ լրացվել են, կամ փոփոխվել: Նախատեսվել են երկու նոր միջոցներ՝ ուսման անցնելը, ուսումը շարունակելը, տեղական ինքնակառավարման մարմնի միջնորդությամբ աշխատանքի անցնելը և հատուկ կրթական, մարզական, մշակութային կամ հանրային ծրագրին կամ միջոցառմանը կամ վերականգնողական հաստատությունում վերականգնողական ծրագրին մասնակցելը: Առաջինը, որպես ինքնուրույն միջոց, նախատեսված չի եղել նախկին օրենսդրությամբ, սակայն կիրառվել է ժամանցի ազատության սահմանափակման և անչափահասի վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջների սահմանման համատեքստում, իսկ երկրորդ միջոցը նորամուծություն է ՀՀ օրենսդրության համար:

Հետազոտության արդյունքները հեղինակի կողմից ամփոփվել են գործնական նշանակություն ունեցող եզրահանգումների ու առաջարկությունների ձևաչափով:

Annotation. The author devoted his work to a comparative legal analysis of the issue of importance for the prevention of juvenile delinquency and the resocialization of juveniles, and compulsory educational measures in the context of the former and current criminal codes.

As a result of the conducted research, quantitative and qualitative changes in compulsory educational measures were touched upon, and the positive and negative meanings of these changes were discussed. In particular, the current legislation provides for five compulsory educational measures instead of the previous four, in addition, warning as a compulsory educational measure is generally excluded, and the remaining three are either supplemented or modified in content. Two new measures were envisaged: completion of studies, continuation of studies, admission to work through the mediation of a municipality and participation in a special educational, sports, cultural or social program or event or rehabilitation program in a rehabilitation institution. The first measure was not envisaged for by previous legislation as an

independent measure, but was applied in the context of restricting leisure freedom and establishing special requirements for the behavior of juveniles, and the second measure is an innovation in the legislation of the RA.

The results of the study were summarized by the author in the format of conclusions and suggestions of practical importance.

Аннотация. Автор посвятил работу сравнительно-правовому анализу вопроса, имеющего важное значение для предупреждения преступности несовершеннолетних и ресоциализации несовершеннолетних, а именно принудительным мерам воспитательного характера, в контексте утратившего силу и действующего уголовных кодексов.

В результате проведенного исследования были затронуты количественные и качественные изменения принудительных мер воспитательного характера, обсуждены положительные и отрицательные значения этих изменений. В частности, в действующем законодательстве предусмотрено пять мер принудительного характера, а в утратившем силу кодексе были предусмотрены четыре меры, кроме того, предупреждение как мера принуждения отсутствует, а остальные три по содержанию были либо дополнены, либо изменены. Предусмотрены две новые меры: прохождение обучения, продолжение обучения, поступление на работу при посредничестве органа местного самоуправления и участие в специальной образовательной, спортивной, культурной, общественной программе или программе реабилитации в реабилитационном учреждении. Первая мера не была предусмотрена предыдущим законодательством как самостоятельная мера, но применялась в контексте ограничения свободы досуга и установления особых требований к поведению несовершеннолетних, а вторая мера является нововведением в законодательстве РА.

Результаты исследования были обобщены автором в формате выводов и предложений, имеющих практическое значение.

Բանալի բառեր - *անչափահաս, քրեական օրենսգրքը, քրեական պատասխանատվություն, դատարան, դատարարական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ, պատիժ:*

Keywords: *juvenile, Criminal Code, criminal liability, court, compulsory educational measures, punishment.*

Ключевые слова: *несовершеннолетний, Уголовный кодекс, уголовная ответственность, суд, принудительные меры воспитательного характера, наказание.*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Հ. Խաչատրյան, Անչափահասների խմբային հանցավորություն, Մենագրություն, 2020 թ., էջ 216:
2. Հ. Մ. Խաչատրյան, «Անչափահասների խմբային հանցավորության կանխարգելման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում», թեկ. ատենախոսություն, էջեր 114-152:
3. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների եվ նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, 2022 թ., էջ 204:
4. “European Rules on Juvenile Offenders Subject to Penalties or Other Measures”, Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. CM/Rec (2008)11, [https://sites.unicef.org/tdad/councilofeuropejjrec08\(1\).pdf](https://sites.unicef.org/tdad/councilofeuropejjrec08(1).pdf)
5. T. And V. v. The United Kingdom case of ECHR, Charlotte Walsh. Youth Justice and Neuroscience: A Dual-Use Dilemma//.British Journal of Criminology (2011) 51, էջ 21–39:
6. Волков К. А., Специальный вид освобождения от уголовной ответственности несовершеннолетних: вопросы теории и судебной практики //Российский следователь, 2015-9, էջեր 15-17:
7. Душкин А.С., Психолого-педагогические средства и меры предупреждения преступности несовершеннолетних// Проблемы выбора средств предупреждения преступности несовершеннолетних в условиях реформирова-

ния уголовно-исполнительной системы России: Сборник материалов международной научно-практической конференции (Вологда, 27 апреля 2012 г.) / Отв. ред. В.Ф. Лапшин. – Вологда: ВИПЭ ФСИН России, 2012, էջեր 114-152:

8. Лобова Е. Н., Преступность несовершеннолетних в вопросы освобождения их от уголовной ответственности// Российский следователь, 2009, N10, էջ 19:

9. Пригожина В. С., Особенности освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности // Российский следователь. 2016-8, էջ 18:

10. Яхонтова О. С., Яхонтов Р. Н., Отдельные аспекты личности несовершеннолетнего преступника// Уголовное законодательство: вчера, сегодня, завтра. 2021, էջ 280:

Խաչատրյան Հ. – ի.գ.թ., դոցենտ, ոստիկանության փոխգնդապետ, ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի պետ, էլիասցե՝ hripsimemheri@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 15.05.2024 թ., տրվել է գրախոսության 15.05.2024 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա. Մելիքսեթյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.07.2024 թ.: